

91
87

ARCH. P. ARENDĀ

VADONIS
PA IEVĒROJAMĀKAJĀM
KURZEMES HERCOGU PILĪM

VĒSTŪRES SKOLOTĀJU BIEDRĪBAS IZDEVUMS

—
F —
91
87

L
4
91
87

ARCH. P. ARENDĀ

107

L
72

23.3.1908

VADONIS PA IEVĒROJAMĀKĀJĀM KURZEMES HERCOGU PILĪM

VĒSTURES SKOLOTĀJU BIEDRĪBAS IZDEVUMS

B-1
L

ARCH. R. ARENDĀ

L V R

304273

AADONIS

MĀLA MĀKAJĀM
PA LEĀER OJAMĀKAJĀM
KURZEMES HERCOGU PILĪM

E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuve, Rīgā, Marijas ielā, Nr. 10.

ĀESTURES SKOOLĀ LIETUVIĒS IDEĀLAMS

Architekta P. Arenda

Ekskursija uz ievērojamākajām Kurzemes hercogu pilim.

Jelgavas pils. Pili cēlis hercoga Ernsta Johana Bīrona uzdevumā Krievijas galma virsarchitekts B. F. Rastrelli saspridzinātās vecās ordeņa pils vietā. Pils pamati likti 1738. g. 14. V., bet tikai 1772. gada rudenī hercogam bija iespējams ieņemt savu jaunizbūvēto dzivokli pili. Pilī iekārtotas apm. 300 telpas, kas sagrupētas trīs korpusos. Pils plāns un architektūra visā visumā ieturēta baroka stilā. Stila ziņā vērtīgākās ir caurbrauces un kolonnādu ejas. Greznos iekštelpu sienu dekorējumus izpildījis stukko darbu meistars Graffs. 1788. gadā milzu ugunsgrēkā izdedzis viss ziemelū korpuuss un pils centrālā daļa līdz ar dekorātīvi bagāto balto zāli un trepju telpām. 1798./9. un 1805./7. gados Jelgavas pilī uzturējies Francijas valdnieks — trimdenieks Ludviks XVIII. 1816. gadā īpaša komisija keizara Aleksandra I. uzdevumā pili lietpratīgi remontējusi. 1919. gada 20./21. novembrī pils galīgi izdega. Tagad vairākus gadus turpinās celtgalīgi atjaunošana. Pils dienvidu rītu stūrī, pagrabā atrodas Kurzemes hercogu kapenes ar 33 hercogu un viņu piederīgo šķirstiem un sarkofagiem. 1933./34. gadā Piemineklu valde kopēji ar būvniecības pārvaldi kara un juku laikos izpostīto kapeni atjaunojusi. Greznie hercogu sarkofagi darināti renesances un baroka stilā. Vairums no tiem ir vietējo amatnieku darbs.

Līvbērzes pils. Līvbērzes muižu 1521. gadā ordeņa mestrs Plettenbergs nodevis Andreas'am Līve, kurā pēcnācējiem muiža piederējusi līdz 1842. gadam. Pēdējais no viņiem, valstsgrāfs Georg's Philipp's atstājis muižu meitai Adelei, no kurās to 1882. gadā mantojis tās māsas dēls barons f. Firks.

Pils celta 17. gadu simtā. Architektūrai ir provinciālbaroka raksturs. Celtnes ipatnība ir baroka

formās celtais vārtu tornis, kas ir viens no tā laika muižu dzīvojamo ēku raksturīgākiem un celtnieciskā ziņā interesantākiem motīviem.

Lestenes ev.-lut. baznīca celta 1700. gadā ar toreizējā Lestenes muižas īpašnieka Georga Firksa līdzekļiem. Baznīca līdz šim laikam uzglabājusies neskarta, izņemot torni, kas no zibens spēriena nodedzis 1748. gadā. Tagadējais tornis esot zemāks par pirmo. Celtnes uzbūvē redzama romānikas, gotikas un baroka ietekmes. Romānika nojaušama būvmasu traktējumā, gotikas atskanās — logos un zvaigžņu velvēs, bet baroka stilā ieturēta iekšējā iekārta. Divas rindas augstu baroka pilāru sadala celtni trīs jomos ar pieciem šķērsjomiem. Vidējais joms 2 reizes platāks par malējiem. Sienu jomus sedz krusta velves, bet vidējo — zvaigžņu velves. Ipašu ievērību pelna greznie kokgriezumiem bagātie Lestenes baznīcas iekārtas objekti — altāris, kancele, kungu sols u. t. t., kas ir ievērojamo Ventspils kokgriezēju Zöffrens'u 18. g. s. sākuma darbi. Augstā un bagātā altāra tektoniskā uzbūve ir renesanses mantojums, kaut gan pārmērigie cilņu blīvējumi to tuvina rokoko stilam.

Altāra centrālais veidojums „Kristus pie krusta“ darināts 1754. gadā, tā tād ap 50 gadus pēc paša altāra būves. Pa kreisi no krustā sistā atrodas Sv. Pētera, Mozus un Jāņa, bet pa labi Jūdasa un Jāņa Kristītāja tēli. Grezna kancele balstās uz vīnogulājiem apvītas kolonnas, bet kanceli un uzejas trespes sedz krāsoti cilpi: „Es Tevi nesišu kā ēenglis uz saviem spārniem“, „Grēka svari“, „Jērikas rožu koks“, „Bazunētājs slavē dievu“, „Nāve nem dzīvību“ u. c. Uz kanceles atrodas īpatns 18. g. s. sākumā darināts smilšu pulkstenis ar 4 laika rādītājiem. Kungu sols ar dubulta vijuma kolonnām, ar svēto tēliem virs stūriem un gāmurojumiem un akantu griezumu vainagojumiem ir to pašu mei-

staru darbs. Erģeles būvējis 1708. gadā Cornelius Rhanöu's. Viņa spārni, paslēpta mēchanisma iedarbināti, kušas. No pārējās iekārtas atzīmējamas divas baroka stila 18. g. s. otrā pusē taisītas līku nestuves, rokoko stila Kārla un Ferdinanda Firksa vaneņi (18. g. s. beigas), 1710. gadā nezināma Jelgavas meistara kalts sudraba biķeris un dievmaižu šķivis, nezināma meistara sudraba kristījamā bloda (19. g. s. vidus), sudraboti vaļa lukturi (19. g. s. sāk.) un XVII. g. s. agrā baroka tipa krēsls. Vecāko zvanu lējis 1740. gadā Jelgavas zvanu lējējs E. Techters.

Griezes mājas (Durbes pag.) atrodas labi uzglabājies t. s. „rinkī grieztais laidars“ — „rinkā“. Četras atsevišķas guļbūves — stalli un kūtis apvienoti ar šķūnu un lievenu starpbūvēm vienā noslēgtā ieapaļā būvblokā ar kopēju jumtu un mazu laidaru — pagalmu vidū. Ieeja laidarā pa cieši noslēdzamiem vārtiem. Konstruktīvi zīmīgi smailo leņķu pakši un to izvirzumi. „Rinkī“ varam saskatīt tālas pagātnes atskanas no tiem laikiem, kad mājkustoņus turēja brīvā dabā īpaši izbūvētos ciešos aplokos.

Ari pārējās ēkas Griezēs ir ievērības cienīgi etnografijas piemineklis.

Dobeles ordeņa pili cēlis ordeņa mestrs Monheims 1335. gadā, un mestrs Herike būves darbus pabeidza, uzceldams aizsargu mūrus. Ordeņa nocietinājumu vietā agrāk atradusies latviešu pils, kurās aizstāvjušus vācieši nomākuši 1290. gadā. No 1643.—49. gadam Dobele uzturējusies hercoga Fridricha atraitne Elizabete Magdalēne kopā ar savu audžu dēlu, vēlāko hercogu Jēkabu. 1620. gadā pili ienēmis Gustavs Ādolfs. Zviedru - polu karķos pils stipri cietusi. No 1730. gada pils atstāta galīgi novārtā un pamazām sabrukusi. Tagad tur

iekārtoti pilsētas apstādījumi un izrīkojumu laukums.

Bendzoles krogus dzirnavas — „būcenēs“ (Šķibes pag.) ir senlaiku vēja dzirnavu veids, kāds tagad Latvijā atrodams vairs tikai 3—4 eksemplāros. Tās atšķiras no tagad dominējošām t. s. angļu un Holandes tipa dzirnavām ar to, ka tām grozāma ne tikai „cepure“ ar spārniem, bet viss dzirnavu korpušs līdz pat zemei. „Būcenes“ stāv uz „vienas kājas“ — uz viena atgāžņiem nostiprināta resna koka staba, un grozāmas ap to.

Elejas pils. Eleja, bijušā bruņniecības muiža, pastāv no XVI. g. s. otrās puses. Dibinātājs Georg's f. Tiesenhausen's no Vietalvas, Vidzemē. Pēdējo pirmskarā īpašnieku Medemu ģimenes senčis Johann's Friedrich's Eleju nopircis 1753. gadā. Elejas pils ir mūsu zemes architektūras klasicisma spilgtākais izpaudums. To cēlis 19. g. s. sākumā grāfs Žanno Medems pēc galma architekta Gvarengi projekta. Būvdarbus vadījis arcitekts Johann's Georg's Berlitz's (dzimis šveicietis), kas pils projektā ienesis dažus grozījumus, piem. atmetis plaša vēriena uzejas kāpnes galvenā pils fasādē. Masīvā pils korpusa plāna kārtojumā ieturēta tradicionālā schēma, ar pasvītrotu reprezentācijas raksturu, no-vietojot sadzīves telpas pils centrālajā daļā. Pretim ieejai uz parka pusē atrodas galvenā, loti grezni veidotā apalā kupola zāle — „salon à l'italienne“. Šās telpas kupola kasetes pēc apstrādājuma loti līdzīnās Taurijas pils kupola kasetēm, kas savā laikā skaitījās šedevrs visas Krievijas apjomā. Ekas galveno fasādi grezno izvirzīts frontons, kas balstās uz sešām joniciešu ordena kolonnām. Vidējais interkolumniums taisīts lielāks kā malējie ar nolūku piešķirt celtnei neoficiālu kungu mājas raksturu.

Rundāles pils. Šā vērtīgākā architektūras pieminekļa pamati likti 1736. gada 24. maijā,

projekta autoram un būvdarbu vadītajam, galma arhitektam Bartolomeo Frančesko Rastrelli klātesot. Pils plāns ar saimniecības ēkām un parku sacerēts jo plaši un aptver vairāk kā 17 ha platības. Pils celta divos stāvos un ietver, ieskaitot satiksmes ejas, 140 telpas. Hercoga miteklis iekārtots galvenā korpusa II. stāvā. Rīta korpusā viss II. stāvs nozīmēts reprezentācijai. Še atrodas divas plašas zāles (Zelta zāle un Baltā zāle) ar kuluāriem. Baroka garā ieturētajā pils ārējā architektūrā pasvītrota smagu masu izjūta monumentalā kopnoskaņā. Detalās ievērību pelna dubultie frontoni, logu profili un vairagojumi, skursteņu galvas un greznie ieejas vārti. Pretēji atturībai areja architektūrā, iekštelpās Rastrelli īavīs pilnu valu baroka un rokoka ekstāzei un skurbumam. Gleznojumi un cilni neskaitāmās variācijās maina viens otru — brižiem dodami vietu tiri architektoniskiem veidojumiem. Gipsa darinājumos dominē rotālīga izpildījuma puku vītnes, mušeli, vāžu un putnu veidojumi, bērnu figūras, mākslu un amatu emblēmas u. t. t. Apbrīnojama īdarba izpildījuma virtuoziitāte. Aplūkojot rotājumus, aizmirstas izejas materiāls — gipss.

Gipsa darbus izpildījis marmōrists Johann's Michael's Graffs, kas hercoga dienestā pārnācis no Berlīnes 1765. gadā. Griestu gleznojumu autori: Pietro Rotari (dzimis 1707. g. Veronā, miris 1764. g. Pēterpilī), Frančesko Fontebasso (dzimis 1709. g. Venēcijā, miris 1769. g.) un Barisen' u (īstais vārds Friedrich's Hartmann's; dzimis 1724. g. 13. II., miris 1796. g. 19. VIII.). Rundāles pils izbūve parbeigta 1767. gadā. Šis gada skaitlis atzīmēts arī uz viena gleznojuma Zelta zāles stūri. 1795. gadā līdz ar hercogisti Rundālē pārgāja Krievijas carienes rīcībā un tajā pašā gadā Katrīna II. to uzdāvā Valeriānam Aleksandrovičam Zūbovam, no kura to 1804. gadā mantoja viņa brālis Platons. Platona

Zūbova atraitnei Teklai precoties ar Andreju Petroviču Šuvālovu, Rundāle ieklūst Šuvālovu ģimenes īpašumos, kam tā piederēja līdz pat Latvijas valsts laikam. 1932. gadā Rundāle piešķirta Izglītības ministrijai un 1933. gadā nodota Pieminekļu valdes uzraudzībā un pārvaldišanā.

Literatūra un avoti.

- 1) L. Arbuzow. Kurländische Güterchroniken.
- 2) Dr. W. Neumann. Aus Alter Zeit.
- 3) W. Neumann. Lexikon Baltischer Künstler.
- 4) Al. Pirang. Das Baltische Herrenhaus. I. d. 1926, II. d. 1928.
- 5) A. Müller. Kurländische Herzogsschlösser. Žurnālā: „Baltische Monatshefte“ 1934, Nr. 8/9.
- 6) Жамовъ. Отечественная война 1812 г. Операций по направлению Тильзит—Митава—Рига.
- 7) K. Apinis. Latvijas pilsētu vēsture. 1931.
- 8) J. Juškevičs. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. 1932.
- 9) Joachim f. d. Horst. Predigt zur Grundsteinlegung des Schlosses Ruhenthal.
- 10) Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur u. Kunst 1877.
- 11) P. Petrow. Materialien zu einer Biographie des Grafen Rastrelli.
- 12) F. Bénézit. Dictionnaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs. 1927.
- 13) Žurnāls „Старые годы“ 1910/11.
- 14) P. Ārends. Kurzemes hercogu kapenes — žurn. „Eks-kursants“ (arī savrupnospiedums) 1934, Nr. 8.
- 15) P. Ārends. Rundāles pils. 1935. Pieminekļu valdes izd.
- 16) A. Krūmiņš. Jelgavas pils — žurn. „Illūstrēts žurnāls“, 1927.
- 17) A. Krūmiņš. Rundāles pils. „Illūstrēts žurnāls“, 1927.
- 18) A. Krūmiņš. Baroks un klasicisms. Mākslas vēsture. III. prof. V. Purviša red., 1934.
- 19) J. Dombrovskis. Vispārējā mākslas vēsture. 1927.
- 20) Pieminekļu valdes archīvs.

Pārb.uč def:

25.06.84. Eg.

11.07.84. Jd.

29.05.89. L.

16.04.94. P

28 May 1935

28 May 1935